Egy rémhír anatómiája: A cigánytelep ledózerolásának története
Marinov Iván 2018. 11. 12. 13:08
urbanlegends.hu/

A hetvenes évek közepén egy valóságban meg nem történt tragédia híre járta be az országot. Hann Endre ezzel foglalkozó, 1976-os esettanulmányát azért is érdemes felidézni, mert az álhírek terjedésének megértéséhez is közelebb vihet.

A cigánytelepet ledózeroló bosszúálló történetéről egy 2003-as *Magyar Narancs* cikkben hallottam először, Mérő László tolmácsolásában:

*„Ki nem hallotta azt a történetet, amikor egy roma elszerette egy útépítő munkás feleségét, mire az útépítő felült a buldózerjére, és ledózerolta a teljes cigánytelepet. Ha nagyon belegondolunk, ez a sztori is teljesen irreális. Egy dózer nem megy százzal, mire odaér a telephez, tuti, hogy előkerül néhány izmos roma, és lepofozza a járgányról a vezetőt. De nem gondolunk nagyon bele, annyira összhangban van ez a sztori is az előítéleteinkkel."**

Nem sokkal később megtudtam, hogy a történet megfejtését egy hetvenes évekbeli, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által készített esettanulmányban kell keresni. Hann Endre tanulmányát az évek során többször is megpróbáltam begyűjteni, de sikertelenül. A hétvégén aztán – hogy ezt a régi adósságot is törlesszem – elkértem a szerzőtől az 1976-os tanulmányt, amely a rémhírek terjedését mutatja be egy országosan ismertté vált szóbeszéd példáján.

Folyamatosan változó verziók

„1975 legvégén és 1976 elején egy véres tragédia híre járta be az országot. Noha az elbeszélés középpontjában álló bűneset a valóságban nem történt meg, elterjedtsége ritkán tapasztalható méreteket öltött. Meseszerű, balladás elemei, a szóbeli továbbítás szinte folklorisztikus vonásokkal ruházták fel a nagyüzemekben éppúgy, mint falusi kocsmákban, munkásvonatokon vagy akár a rádió, a televízió, az MTI büféiben" – kezdi *Egy rémhír nyomában* című tanulmányát Hann Endre, aki akkoriban a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársaként dolgozott.

A szerző és kollégái ellátogattak a rémhír valószínűsíthető keletkezési helyére, Borsod és Szabolcs-Szatmár megyébe, és ott több mint száz ember meginterjúvolásával próbálták megismerni a rémhír létrejöttének és terjedésének körülményeit. A történetet – amelyekből a kutatók 90 különféle verziót gyűjtöttek össze – a szerző így foglalta össze röviden:

„Valahol (egy cigánytelep közelében) dolgozott egy erőgépkezelő (bulldózeres, traktoros). Saját hibájából (vagy az erőgépkezelő hibájából) megsérült egy cigánygyerek. Az erőgépkezelő a (könnyebben) sérült gyereket orvoshoz vitte. A cigányok tudomást szereztek a balesetről (amit súlyosabbnak gondoltak), és mivel feltételezték, hogy az erőgépkezelő a felelős, bosszúból (brutális módon) megölték az erőgépkezelő gyerekét. Az apa, miután erről értesült, gépével lerombolta a cigánytelepet. A rombolás során számos cigány életét vesztette."

A történet zanzájának közlése után Hann az egyes interjúrészletek idézésével bemutatja, hogy a különféle verziók milyen részletgazdagon számolnak be például az erőgépkezelő felelősségéről a balesetben (nemritkán a sérülések elbagatellizálásával), illetve a gépkezelő jóindulatáról (aki a könnyebb sérülés ellenére is elvitte a cigány fiút a kórházba). Jóval

kidolgozatlanabb ezzel szemben a romák motivációjának bemutatása: néhány verzióból még az sem derül ki, miért végezték ki brutális módon a gépkezelő gyerekét.

Hann szerint persze a történet bizonyos elemeinek kidomborítása, más mozzanatok háttérbe szorulása mögött nem érdemes tudatosságot feltételezni. Tanulmányában nemzetközi pszichológiai kutatásokra hivatkozva bemutatja: az emberek sokszor saját világlátásuknak vagy érdekeiknek megfelelően emelnek ki vagy hagynak el egyes részleteket a történetből.

Nem ritka az sem, hogy az újabb és újabb részletek megjelenését a történet ellentmondásai szülik. Például arra, hogy miként sikerült egy lassan közlekedő buldózerrel annyi embert megölni, válasz lehet egy újabb verzió, amely a bosszú időpontját az éjjeli órákra teszi: „*Hacsak nem éjjel csinálta. Lehet, hogy éjjel, amikor aludtak…*„

Ez utóbbi jelenség arra mutat rá, hogy a történetet a kételkedők közbevetései is alakítják, mert az ezekre adott – feltételezett – válaszok révén is folyamatosan formálódik a sztori.

Rémhír mint társadalmi termék

Munkájában Hann a társadalom szempontjából is megvizsgálja a rémhíreket. Mert igaz ugyan, írja további pszichológiai tanulmányokra hivatkozva, hogy „a rémhír csakis egyének megfogalmazásában létezhet, ugyanakkor sajátos, önálló egészet képez, amelynek a létrehozásában résztvevők aktivitása csupán közvetítője. Épp ezért a folyamat egésze nem írható le az egyéni motivációk (kiváncsiság, feltűnési vágy, jólértesültség, szándékos hazugság, kételkedés, szenzációéhség stb.) szemszögéből nézve. Az egész érintett közösség vágyait, szorongásait, kétségeit és frusztrációit kell szemügyre vegyük ahhoz, hogy a rémhír születésének körülményeiről is mondhassunk valamit".

Ez esetben pedig a rémhír táptalaja egyrészt a cigányok által elkövetett bűncselekmények magas száma (amelyet Hann szociológiai kontextusba ágyazva is bemutat), másrészről az az érzés lehetett, hogy mindezek ellenére a cigányokat sokszor éri pozitív diszkrimináció, amelyet a többség a saját országából való egyfajta kirekesztettségként élhet meg.

Féner Tamás / fortepan.hu

Mi a rémhír funkciója?

A fentieknek megfelelően a rémhír funkcióinak vizsgálatakor Hann mind az egyéni (pszichológiai), mind a közösségi szinten jelentkező mozgatórugókat megvizsgálja.

„A történet előadóinak és hallgatóinak a makulátlan erőgépkezelővel azonosulva szinte katartikus élményben lehet részük, miközben a fantázia síkján maguk is átélik a számukra gyakorlatilag kivihetetlen, de indokoltnak érzett bosszút" – írja Hann.

A rémhír ezen felül nemcsak a nyílt agressziót helyettesíti, hanem a történet elmesélése lehetővé teszi azt is, hogy az emberek olyan gondolataikat is nyíltan kifejezhessék, amelyeket a társadalmi normarendszer kizár, a legitim kommunikációs csatornák pedig tabuként kezelnek.

„A 'faji előítéleteket' több olyan válaszadónk is kötelességszerűen megbélyegezte, aki egyébként néhány mondattal később maga is tanúbizonyságát adta merev, előítéletes gondolkodásmódjának. Az ilyen egyének, bár külsődlegesen 'megtanulták' a társadalmi egyenlőség normáit, kritikus szituációkban mintegy 'elfeledkeznek' azokról, és lényegében változatlanul megőrzött vagy újratermelt attitűdjeiknek adnak hangot" – olvasható a tanulmányban.

Harmadrészt a rémhír témát szolgáltat a beszélgetésekhez olyan kötött szituációkban, mint amilyen például a tömegközlekedés, amikor is idegen emberek kénytelenek hosszú időt eltölteni egymással szűk helyen. Ennek köszönhetően utazott el a történet – természetesen nem a mai, facebookos mércével mérve – viszonylag gyorsan az ország különböző pontjaiba.

Urbán Tamás / fortepan.hu

A sajtó említése a rémhírrel kapcsolatban

A történet egyes verzióiban megjelent az a mai szóbeszédekből is ismert fordulat, miszerint a sajtó a normarendszerbe nem illő eseményeket tendenciózusan eltitkolja. Egy munkahelyi beszélgetés résztvevői a magyarázatot is megtalálni vélték erre:

„- Szóval szerintem teljesen logikus, hogy nem jelent meg…
– Két oldalról is logikus. Egyrészt mert rettentő nagy felháborodást keltene. Az tudvalevő, hogy ha tagadjuk is, cigánykérdés igenis van. Ezt hivatalos álláspont szerint tagadják, de ettől függetlenül van.
– Ez igaz. Rettentő nagy felháborodást okozott volna a közvéleményben…
– Nagyon nehéz dolga lett volna annak a néhány normális cigánynak, aki rendesen dolgozik, és tényleg minden erővel azon kell lenni, hogy azokat kiemelni a többiek közül. Tehát azoknak borzasztó nehéz lett volna a soruk — ez az egyik oldala. A másik oldala, hogy a cigányoknak azt a részét, aki képes ilyenre, és nem egyedül van… azok meg még plusz vérszemet kapnak. Ez okot adott volna más területeken is, hogy ó, hát egy rohadt csirkefogó, elsöpört nem tudom hány izét, akkor neki mindenkinek.”

De olyanok is voltak, akik bevallásuk szerint épp azért nem ültek fel a rémhírnek, mert a hivatalos sajtóban nem találkoztak vele – márpedig ha ennél kisebb horderejű bűncselekményről rendre beszámoltak a lapok, erről is hírt kellett volna adniuk.

A sajtót megemlítők harmadik csoportjába pedig azok kerültek, akik épp egy *cáfolat* kapcsán találkoztak az esettel, és ezt a cáfolatot értelmezték aztán tényszerű beszámolóként. Hann a cáfoló cikkeket megvizsgálva egyébként megjegyzi: mindhárom ezzel foglalkozó írás esetén előre lehetett számítani a bumeránghatásra. Két cikk például olyan részletesen közölte magát a történetet is, hogy az egy felületes olvasót könnyen megtéveszthetett.

Írása végén Hann – hasonlóan az álhírek elleni mai küzdelemben a szabályozás helyett az oktatásra és a társadalmi párbeszéd elősegítésére fogadó szakemberekhez – azt javasolja: „… elsődleges tennivalónk nem a már burjánzó rémhírek elleni harc. A valótlan híresztelések mögött feszülő valós társadalmi problémák kendőzetlen feltárása, a gondok nyílt, intézményes, demokratikus megvitatása több sikerrel kecsegtet, mint akármilyen, jól időzített cáfolat".

*** Egy tanulmány (és egy cikk) utóélete**

Cikkem eredeti verziójában Mérő László írásának nagyobb részletét szemléztem, amelyben megjelent egy fenti történettel kapcsolatos másik városi legenda is. Egészen pontosan Mérő így folytatta:

*„Ez a történet egy dupla fenekű városi legenda (VL). Azt is hallottam, hogy az egész sztorit valamikor az 1970-es években az akkori híres ellenzéki szociológiai műhely, a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársai találták ki, hogy mérjék a pletyka terjedését. Tudományos publikációt nem láttam róla – ettől persze még történhetett így. Az is lehet, hogy csak véletlenül nem láttam a hiteles publikációkat. De ismerve az akkori légköri viszonyokat, **számomra ez a verzió is nagyon VL-szagú**, bár legyezné az önérzetemet, hogy lám, tudós kollégáim milyen szellemes kísérletet találtak ki. **Túl szép, túl kerek ahhoz, hogy igaz legyen**."*

Bár a szövegben Mérő maga is elmondja, hogy a történet tudatos elterjesztését inkább érzi városi legendának (***lásd a kiemeléseket***), bejegyzésem facebookos hozzászólásaiból mégis az derült ki, hogy többen is készpénznek vették Mérő szavait. Ezért aztán – az újabb városi legendák felröppenését elkerülendő – átstrukturáltam a cikket, és ezt a részletet a végére hoztam. A biztonság kedvéért azért legyen meg még egyszer: a Tömegkommunikációs Kutatóközpont nem *terjesztette* a rémhírt, hanem *vizsgálta* annak terjedését.

https://www.urbanlegends.hu/2018/11/egy-remhir-nyomaban-ciganytelep-dozeros-ledozerol/#google_vignette